

Fried István

ÁLOM-BÉCS MÁRAI SÁNDOR SZINDBÁD HAZAMEGY CÍMŰ REGÉNYÉBEN

A mesemondó körül sűrű félkör, / az ajkak nyílnak: Szindbád hazatért. (Faludy György: Kasba)

Bevezetés (helyett)

A *Szindbád hazamegy* című regényről egymással ellentétes, ám egymást messze nem kizáró megállapításokat lehet megfogalmazni:

Ez a mű Márainak Krúdyról szóló regénye, Krúdy stílusában örökíti meg, majdnem kulcsregényszerűen az író utolsó napját. Ez a mű csak *látszólag* Krúdy-regény, hiszen számos, Krúdyhoz fűzhető reália mellett legalább annyi, Krúdyhoz kevés joggal kapcsolható reália bukkan elő; sőt: helyenként önéletrajzi vonások tetszenek át; stílusimitáció és imitációs technikával készült paródia; nosztalgikus zenei előadásmód, amelybe írónia reccsen bele.

A régi Magyarország elevenedik meg, amiként Krúdy látta; még pontosabban: amiként Márai Sándor a modellként felfogott Krúdyval láttatta, több helyen Krúdy-citátumok, krúdysnak ható mondat szerkesztés, szinte romantikusan retorizált előadásmód segítségével. Ez a régi Magyarország azonban álomkép, mint ahogy álomképként tűnik elő a Monarchia másik fele, Béccsel a középpontban, a kulináris örömök, a meghitt szállodai családiaság a Monarchia mindkét felének jellemzője, legalábbis ezek a vonások válnak uralkodóvá a múltidéző asszociációk során.

© Minthogy álomképekben öit testet a Krúdy Gyula halálával végképpen eltűnő világ, amelyről előbb Szindbád, majd Márai Szindbádjá akar „jelet hagyni”, az erős képesség „valóságfedeztetéről” éppen úgy gondoskodik Márai, mint arról, hogy a valóságként felfogott környezetrajz áttűnjön az álomba, paradoxonnal élve: vaskosan testiesen kézzelfoghatóvá-álomszerűvé szerveződjék.

Közelítések a Márai-regényhez

Mindennek következtében indokoltnak tetszik a regény motívumhálózatának följelentése. A leginkább kézenfekvő volna a címbe kivetített „hazamegy” és az általában „utazás” nyomon kísérése, hiszen ehhez a kulcsot maga Márai adja kezünkbe, *Ég és föld* című kötetében. Az *utak* című karcolat még a Krúdy-élmény igézetében sugallja Szindbád keresésének, vándorlásainak értelmezését, „életfilozófia” jellegét, és egyben mitológiai távlatokba emelkedését. Mitológiai távlat ez, hiszen Odysseus-lét dereng ide, XX. századi interpretációban. Ám ez a kis karcolat (illetőleg idézetünk) egyben Szindbádnak, a hajósnak életútjára fényt derít, s mintegy a regény alaprajzát adja: „Egy napon megtudjuk, hogy az utaknak értelmük van: elvezetnek valahová. Nemcsak mi haladunk az utakon, az utak is haladnak velünk. Az utaknak céljuk van. Minden út összefut végül egyetlen közös célban. Igen, az utaknak értelmük van. De ezt csak az utolsó pillanatban értjük meg, közvetlenül a cél előtt.”

Szindbád vándorlásainak útvonala Magyarország különféle tájaira vezet, de részben ő, részben regényhőse (a regényhős regényhőse!), a (ki tudja, miért) nem „eredeti” néven szereplő

Felvéghy, Bécsset éppen úgy hazájának érzi, éppen úgy vándorlásainak célpontjaként tartja számon, mint kulináris élvezeteinek magyar földrajzi színhelyeit. Talán nem is annyira Krúdy Gyula, Szindbád volt így otthon Bécsben, hanem Márai Sándor, akinek egy újságcikkét idézhetjük, amely árulkodó módon tanúsíthatja egy rétegelt élményvilág irodalmi megformálásának - Krúdytól egyenesen Máraihoz vezető - módszerét. Az újságcikknek címe jelzi a Krúdy - Márai összetartozást: *Őszi utazás Párizsból Bécsbe* (Újság 1925. 79. sz. okt. 15.). Még ha az utazás időpontja valóban őszi hónapra esett is, a címváltás félreérthetetlen utalást tartalmaz a Krúdy-regényre. A folytatás azonban a „hazatérő” Márai vallomása hosszabb ideig tartó nyugati vándorlásai befejeztéről:

„ha egypár évet Párizsban él a középeurópai ember, akkor honvágya támad Bécs után...”

Ez Márai nosztalgiája, nem Krúdyé; de még csak nem is az Alvinczy Eduárdé, sem Szemere Miklóssé, aki a *Szindbád hazamegy* című regényében egy ízben néven nevezetetik. Csakhogy Márai kisgyerekkorának Bécsbe, a családi örökségként kapott Bécs éppen úgy elveszett az időben, mint a hajdani Magyarország.

„Bécsben talán már nincsenek is igazi fogadók, igazi érkezésekkel; csak szállodák vannak, ahol az száll meg, akinek pénze van...”

Szindbád gondolatárama kiterőssel kanyarog előre és vissza az időben, a maga emlékezéseibe belevegyítve „regényhősé”-nek és „pártfogójá”-nak bécsi élményeit, amelyek a „Sacher termei”-nek titkaihoz fűződnek, ott „a szivarozó Sachernéval a főhercegek bizalmas természetű éjszakai kirándulásairól, a bécsi versenyek esélyeiről és egy hietzingi varrónő lábikráiról beszéget”-nek. „Természetesen Ferenc Józsefről is beszéltek, gondolta Szindbád...”

Miképpen látja Márai 1925-ben Krúdyt? (Újság 1925. 128. Szám, dec. 12.) Érdemes néhány részletet idéznünk az összevetés kedvéért; hogyan készülődik Márai regénye az „idegenben” olvasott Krúdy-regényeken töprengve? Miként vegyül egybe, formálódik látható alakká az olvasmányélmény, előbb egy írói világ értelmezésében, majd az életrajzi adalékokat, a háttéranyagot alkotó tárgyi dokumentumokat a stílusimitáció csalfa látszatával „regényesítő”, magánmitológia érvényű kortörténet átpoétizálásában. A Párizsban, 1925. decemberében megalkotott újságcikkben ott bujkálnak a Krúdy-világ ismerveiként feltüntetett jellemzők - Márai előadásmódja szerint átigazítva: „...oldalt hajlott fejfel járkal Budapest és Magyarország útjain, mint a hősei, megszáll fogadóknak, beszél a korcsmárosnőkkel és szívesen látott vendég a nemesi kúriákon, aki írásaiban emléket állít kora kalandos férfainak és gáláns asszonyainak s amellet nem feledkezik meg arról, hogy egy későbbi generáció részére rögzítse a régi Magyarország kenyerének és borának ízét, beszámoljon a fogadók szobáinak és berendezésének hangulatáról, amik már elsüppedtek és csödbementek együtt a nagy csöddel s közben egy-egy kísérteties biztonságú mondattal lekottázta a vadlu-

dak húzásának hangjait vagy a Sziget éjszakáinak és nappalainak nesztét...”

A Szindbád hazamegy aztán nemcsak a regény megjelenése előtt nem sokkal lebontott London szállodának külsejét-belsejét örökíti meg, hanem a „bécsi szálloda”-t is, a „Magyar Király”-hoz címzett fogadó-t „Szent István templomának árnyékában”. Hiszen Szindbád előadásában megemlékezik ennek a szállodának „sárga huzattal borított bútorairól, a pehelyágyról, Szent István templomának harangszaváról, s egy bizonyos »kontusovka« nevű pálinkáról, melyet a közeli Dóm-pincében mérnek a kövér stájerországi barátok.”

A szép özvegvet csábitandó nem elégszik meg Szindbád a színes emlékek felidézésével, személyesebb, ha lehet, még inkább testi remiszenciákat vonultat föl, ismét a Monarchia világába visszavezetve, tűnt idő nyomában járva: „A Magyar Király-nál még cserépkályhák vannak (...) Ha akarja fakádakban is fürödhet, mint egykor Ferenc József, s hajnalban elhozatom magának a Diána-fürdőből a döngönyözőt, aki még Szalvátor főhercegnek és Orth Jánosnak vágott tyúkszemét.”

S hogy mily távolba hullott már a regénybeli Szindbád számára Ferenc József, mutatja, hogy víziójában Nagy Lajos korával együtt jelzi a régmúltat, egyben az osztrák és a magyar hagyományok összefonódottságát is érzékelteti, mivel Szindbád tudatában közös századokként jelennek meg az egykori Bécs és az egykori Magyarország fényességes napjai. Ugyanennek a világérezékesnek és világitudásnak a lenyomata tetszik át a vidéki kúriák szintén álomba vesző leírásakor. Álomba vész, és ennek ellenére vagy éppen ezért a valóságosnál élénkebb színek, áthatóbb illatok, történelmet és életmódot idéző személyes tárgyak idézik föl régi udvarházak legutolsó gazdáit, amiképpen Szindbád műveiben megjelennek. A hirtelen-váratlan előbukkanó színjelölések között hangsúlyos helyen leljük a „schönbrunni-sárgát”, amellyel a kertre nyíló lakóházat festették be. Ha halovány utalásban is, ismét Bécs emléke villan föl, a schönbrunni kastélynak legalább színét utánzó nemesi kúria egy egykor volt izlés-egységről, hajdani életmódról árulkodik. A megjelölés szerint divatszínről lehet szó, amelyet a Bécsből átvett arisztokratikus kultúra származtatott át magyar vidékre, ahol beleilleszkedett, bele-„szervült” a magyar szín- és harmóniavilágba, és pontos-megbízható érzékeltetője lett egy emlékeiben élő világnak. A „schönbrunni-sárga” éppen a színszimbólika sugalmazásai révén szinte előlegezi azt a műzeumi légkört, amelyet a Szindbád emlékezése műveinek színhelyei köré varázsol...”

„Mintha minden emlék lenne e házakban, a legközönségesebb tárgyak is: emlék, de minek emléke?... Talán csak az életnek, mely eltelt a hallgatásban és várakozásban, soha nem állott meg a ház előtt az a könnyű homokfutó, melynek üléséből az igaz barát vagy az élet örökké hűséges asszonytársa kászálódott le...”

A „schönbrunni-sárga” felidézheti Ferenc József korát (Szindbád belső monológjában Vas Gereben és Mikszáth művei, Tisza Kálmán derengenek föl), visszautal arra az örökre elvesz(t)ett világra, amelyről aligha tudható, hogy valóban létezett-e; vagy csak Szindbád vándorlásai nyomán támadt írásművei építették föl. Természetességgel foglalja el helyét a magyar színek kavalkádjában, „magyarrá” lett, mint ahogy Szindbád is otthon érezte magát Bécsben („A külvilág nem vonzotta Szindbádot s Bécs volt a világnak

az a legtávolabbi pontja, ahol a hajós otthon érezte magát.”). A vándorlás a *Szindbád hazamegy* című regényben a haza- és otthonkeresés motívumával kapcsolódik össze, közöttük szinte ok-okozati viszony létesül. Hiszen Szindbád örök otthont keres, másképpen szólva: az utak azért vonzzák, mivel a fogadók, a kocsmák, a szállodák, a kisvárosi pincék, a városok nem kínálják magukat (végső) otthonként, mindenhová a hazatérés szándékával utazik el, de pusztán akkor bizonyos a cél, amikor utoljára indul el vele élete őszén a vörös postakocsi.

„Így élt Szindbád, mert örökké menekült. Ötvenöt éven át utazott a hajós, kártyaszobák, nádasok, behavazott kárpátaljai kisvárosok, lóversenypályák és irodalmi kávéházak között. Ötvenöt éven át volt hazátlan s minden városba és minden kocsmába azzal az érzéssel lépett, hogy milyen jó lesz elmenni innen.”

A z „utak”-ról szóló elmélkedések (*Ég és föld*) meg a regényidézettel egymásra vetíthető, és a hazatérés, a címben található „hazamegy” értelmezésével (is) szolgál, és egyben ennek a regénybeli vezérmotívumnak a végső célba juttatását, az utolsó néhány lap látomásba átsapó előadását készíti elő. A „haza” több jelentésben szerepel a regényben, mindenekelőtt a két országból (vagy csupán Bécsből és Magyarországból) összetevődő Monarchia, amely érzés, összetartozás-tudat, talán egymásra utaltság is. De amelyen belül szegyennek számít a „hatvanhetesség”, és beletartozik a visszaemlékezés nosztalgikus hangulata Ferenc József kora iránt. Szindbád Bécsben is otthon van, illetőleg nincs otthon, Bécsben csak annyira hazátlan, csak annyira menekülő lélek, mint Rozsnyón, Egerben, Kassán vagy Marosvásárhelyen. S bár nem Szindbádról, a regényfiguráról, hanem Krúdy Gyuláról, a szeretve nagyra tartott íróelőről írja Márai, aligha választható el teljesen a pályatárs életművének jellemzése a regényfigura bemutatásától. Az 1933-ban közölt Márai-írás embert és művet látja egybe, nem ellentmondásos alakot vázol föl, hanem az írói magatartás egyik, talán leginkább tiszteletet parancsoló lehetőségét:

„**Ő**t magát, Szindbádot, a hajóst sodorta a végtelen tenger, apály és dagály. Csodáljuk művét, mert csak mi tudjuk, mi-be került? Csak mi tudjuk, hogy aki ennyire komolyan veszi a betűt, annak mindenhez joga van, fel van mentve a társadalom megjegyzései alól, joga van a pénzhez, akármilyen áron kapja is, joga van a szenvedélyhez, akármilyen árat is fizet érte, joga van a társadalmon kívül élni, joga van a magányhoz, a teljes társadalmi felelőtlenséghez. Csak egyhez nincs joga: hanyagon írni, csinálni a betűvel.”

Bécs - Krúdy - Szindbád

Az *Újság* 1934-es évfolyamában Márai korafelnőtt kora kedves osztrák tárcaírójának, Altenbergnek életén és művén gondolkodik, és az újságcikk tanulsága arra felé mutat, amerre a Krúdy-nekrológé. Az osztrák és a magyar „boldog békeidők”-nek a maga módján „láza-dó”, konvencióknak hadat üzenő művészeiről szól a lecke, akik a maguk, a művészet törvényei szerint éltek és írtak, éltek az írásban, és írták, amit éltek:

„Egyetlen pillanatra nem egyezett bele abba szemléletbe, amely az életet, bizonyos fizetési átlag magasáról, idillnek tartja, nem tartotta életnek azt, amit egy tájékozott és kulturált üveggyári igazgató életnek tart, s nem tartotta irodalomnak azt, amit a lapok szerkesztői, akik

írásait időnként fanyalogva megjelentették, általában irodalomnak tartanak.”

Talán nem meglepő, ha ezután a magyar és az osztrák írók nem annyira irodalmi értékéről töprengünk el, Márait olvasva, hanem egy Monarchiában élhető magatartásforma hasonlóságot sugalló változatain, amelyek az életben és az irodalomban az irodalom-má, sőt legendává váló életben, valamint az életté átalakult irodalomban a Krúdy- és az Altenberg-mitosz formálódásához járultak hozzá. Természetesen Márainak újságcikkei, Krúdy-nekrológja is, annak ellenére, hogy adatolható mozzanatokból épülnek, *fikciók*, írói világ megjelenési formái, s bár nem a regényhős cselekményes élet-története a tárgya az idézett Márai-alkotásoknak, mind az Altenberg-ről, mind a Krúdy-ról írtak olyan értelemben idézik a Stefan Zweig által a „tegnap világa”-ként emlegetett korszakot, amely szerint az elmúlásra ítélt periódus egy, az idők csapásai alatt korszerűtlenné, tehát szintén elmúlásra ítéltté lett magatartásban testesülnek meg; ám ennek a magatartásnak adekvát megnyilvánulási formája a sehová be nem sorolható irodalmi mű, a konvenciók ellenében megépített, és semmilyen irodalmi hierarchiába nem illeszkedő, magatartásértékű *alkotás*. Sem műfajilag, sem tematikailag nincsen a lényegét érintő hasonlóság Altenberg és Krúdy műveiben, ha csak nem tekintjük a hagyományos, metonimikus elbeszélési technika háttérbe szorítására, egyfelől a prózavers felé tett határozott gesztusokra valló, másfelől a hétköznapi realitást „tündérező” eljárások meghonosítására célzó törekvéseiket. Ami a közöset jelenti: az a tökéletes formára tett kísérlet, amelyet egy rejtőző, különféle maszkokat öltő és éppen ezért nehezen értelmezhető írói magatartásforma mutat föl.

Visszatérve a *Szindbád hazamegy* címszereplőjéhez, lényegesnek minősíthető és árulkodó (az első pillanatban látszólagos ellentmondásként ható) megjegyzésekre lehetünk figyelmesek. Egyfelől azt olvashatjuk, hogy „Szindbád egyszer látta csak a tengert, máskülönbben nem járt soha külföldön”. Ez az egyszeri alkalom is a „zsenge gyermekkor”-ra tehető, Fiuméhez kapcsolódik, s ez nem egészen külföld, hiszen a Monarchiának része. Ám epizód csupán az író életében, pusztán a „kékeszöld végtelenség” emlékét őrzi. Tehát az elvágódásként, messzi idegenként érzett emlékképek tolnak föl, összhangban azzal az írói látással, amely a múltat és a múltba vesző világot mintegy elmosódott képekként, hangulatként, ám egyben nyelvi alig formába önthető jelenségként látatja, és ezért a megragadhatatlanság képzetét kelti. Márai úgy vetíti rá Szindbád töprengéseire a maga nyelvi elbizonytalanodását, hogy Krúdy Gyula körmondataira emlékeztető módon mintegy a tudat mélyéből feltörő belső monológok segítségével érzékelteti a dialógus hiányát, a kényszerűen önmagába forduló, egyre inkább esendővé váló lét tétovaságát egy végképpen idegenné lett környezetben; egy állandó múltidézésbe menekülő művészi tudat elbizonytalanodását számára érthetetlen és megfoghatatlan szociolektusok uralomra jutása évadán. Másfelől a kül- és nagyvilágról (hol „érthetetlen nyelven hazudnak a nők”) mindenekeelőtt a bulvársajtóból, a Tolnai Világlapjából értesülő Szindbád „csak Magyarországon érezte jól magát.” Ezt a megállapítást azonban megelőzi egy (már idézett) másik: „Bécs volt a világnak az a legtávolabbi pontja, ahol a hajós otthon érezte magát.” A látszólagos ellentmondások egész sora tódul föl: Bécsben is „érthetetlen nyelven hazudnak a nők”, Bécs semmiképpen sem Magyarország,

Pozsonyba azért utazik Krakkó helyett Szindbád, „mert ott ismert egy főpincért, aki tudott valamit a bécsi versenyek loviról.” Az otthonatlanság érzése csak az otthonának érzett Magyarországon kap a megfogalmazás révén tetten érhető formát, míg a nagyvilág nyelvi (is) megfoghatatlan Szindbád számára. A két világ között fekszik Bécs, amely egyszerre távolság (s ilyen értelemben kül- és nagyvilág) meg az otthon illúziója, messziről vonzó emlék és annak a Monarchiának a székhelye, amelyben az egyik „ködlovag”, Ferenc József élt és uralkodott.

Miközben Szindbád ír, ködlik föl egész élete, amely vándorlásban telt el, jut kifejezésre vágya az otthonra és állandó menekülése egyik otthonatlanságból a másikba, a pillanatig otthonnak érzett kis- és nagyvárosokból, kocsmbából, vendéglőkből, szállókból az illúziók szétfoszlása után továbblép egy másik illúzióba. Ebből a végtelen sorból, szinte körforgásból, minduntalan ismétlődő cselekménysorból Bécs nem válik ki, nagyon is része lesz a szükség-szerűen magánosságba fúló élet keserves tapasztalatának: a XX. század társadalmá nem tűri az egyéni megoldásokat, az individuum fenyegetettsége alapvető létélménnyé lesz, szerep mögé kell rejtőznie annak a művésznek, aki ragaszkodik a művészetben testet öltő és egyedül a művészhez illő hitt magatartáshoz. Nyilvánvalóan ez a szerep (maszk) az irodalmi alkotás „szinonimája”, hiszen már csak az irodalmi alkotásban lehet élni a hajdan a hétköznapi életet. A maszk (az álnév) egyben rávilágít a valódi, a prózai, a hétköznapi, mindenki által ismert név elégtelenségére, már ami a művészként való elismertséget illeti, viszont a *Szindbád* álnévként a távolinak és sejtelmesnek, mesészerűnek és az idegennek, a vágyott „keleti”-nek és mégis jelenkorinak jelzése. Mindezzel nincsen ellentétben, hogy az ÍRÁS közben földerengő egykori haza földrajzi határai közé szorul a valóságos vándorlás, hogy jelképisége és nem utolsósorban az álnév keltette asszociációi révén a világirodalmi kortárs folyamatokkal való hasonlóságot reprezentálja. Ebben a kontextusban nőhet szintén jelképes BÉCS, amely Szindbád ifjúsága idején az európai művészeti törekvések egyik központja volt, az Altenberggel is megnevezhető századfordulós irodalomnak azokat a tendenciáit erősítette, amelyek a kimondhatóság kétségbe vonásával egyidejűleg az elbizonytalanító effektusok rendkívül differenciált módon történő érzékeltetésével egyszerre sugallták az egyetemesség mélyülő nyelvlátszólagát és az irodalomnak azt a képességét, hogy művek révén az elveszett harmónia (re)konstruálását tűzze ki céljául. Márai Szindbádjának képzetében Bécs már csak azért is otthon, mivel benne Pozsonnyal, valamint az „örök, gögös Felvidék”-kel rokon világot lát, őszi utazások célját. Ám e célját ismét csak az irodalom segítségével érthette el, hiszen „komolyabb úticélok felé” csak akkor irányíthatta „szekere rúdját”, ha „mindazt, ami nyáron az iglófüredi szállodaszobában, egy balatonparti présházban vagy a sziget tölgyei alatt megálmodott és papírra vetett, idejében el tudta adni a könyveseknek.” Tehát az irodalom és köznapiaság, megálmodottság és leírás, magyarul beszélő és hallgató vidékek meg Bécs olvadnak össze, mikor Szindbád „jelet” akar hagyni. Irodalommal, írással megőrizni a múlt tárgyi emlékeit, városképét, többek közt azt a Bécsset, amelyben (bár nem maga, Krúdy-Szindbád, hanem elsősorban) az álnéven szereplő regényhős, Felvégly oly otthonosan mozgott (hiszen a bécsi löversenyre történő célzás akár Krúdy-regényből vett tartalmi idézetként is felfogható!);

amely része a Szindbád-legendáriumnak, amelyben az eltűnt idő nyomába ered a regényben megírt írói képzelet. Ha tovább lapozunk a *Szindbád hazamegy* című regényben, ismét árulkodó sorokra bukkanunk, csakhogy ezúttal (mint a regényben más alkalommal is) a Szindbád-megidézés ürügyén Márai-önidézett tűnik elénk. Előbb lássuk azonban Szindbád kulináris álmódzásait:

„Szindbád ebédelt s nemcsak azért evett, hogy jóllakjon, hanem kissé áldozott is e pillanatban valaminek: egy letűnt világot ünnepelt, amikor a magyar még nyakába kötötte az ebédhez az asztalkendőt, két kézbe fogta a kést és villát s oly villogó szemekkel, komoly pillanattal meredt a tányéron illatozó húsrá, mintha rögtön keresztüldöfne valakit, aki makacson és esztelenül szajkózni meri a közhelyet, hogy csak Bécsben, a híres Meissl és Schadn-nál lehet jó marhahúst kapni.”

Több értelmezés kínálkozik. Hogy itt a szakralitásnak, a kultikus jellegű áldozásnak, az egyedül elfogyasztott „utolsó” étkezésnek elemeit látjuk viszont, arra a szövegben is lelhetünk utalást. De nemcsak itt, hanem a *Féltékenyek* című regény halotti torra emlékeztető étkezéisleírása is ebbe az irányba mutat. Mindez ismét felidézi a címben található *hazamegy* megjelölést, mintegy szertartásszerűvé, a végső pillanatokot előkészítő ünneppé emeli a jelenetet. Kontrasztként vagy ellentétként megint Bécsre gondol Szindbád, s a folytatásban a haza-külföld ellentét konkretizálódik, továbbgondolva a hazai-külföldi ízek, a magyar és a nem-magyar ételek jelképességét, mint otthon-otthonalanság, bensőségesség-külsődlegesség, meghitt idegen párában realizálódó, egymással szembeeszelő ellentéteire bomlott világot. Amelyben azonban az otthon, a bensőségesség, a meghitt az álom, az álmódzás révén élhető át, és az irodalom, a mű sajátja, míg a realitás a másik póluson helyezkedik el, jóllehet ez is csupán az irodalomban kap(hat) életet. Az álmódzás és a realitás között történhet meg az *áldozat*, Szindbád áldozása és megáldoztatása, számvetés a múlttal, a rítus véghez vitele a hazamenetel előtt.

A Bécsre utaló félmondat nemcsak Márai több írásából köszön vissza, valójában fordított előjelű Krúdy-idézetre bukkanhatunk, Alvinczi Eduárd Bécs-rajongásának palinódiájára. Az *Őszi utazások a vörös postakocsin* című regényből értesülhetünk arról, hogy Alvinczi „örült a bécsi életnek, mint egy regényhős”, és így mintegy „módszertanilag” is előlegezi Krúdy a Márai-regényt, majd a szinte szó szerinti idézés forrásaként olvashatjuk az alábbi sorokat:

„Örült a fénylő sernek a 'Meissl és Schaden'-nál; István toronynál, Riedlnél főzik a legjobb kávékat, és Sacherné árulja vendégeinek a legszebb gyümölcsöt.”

A *gyertyák csonkig égnek* Bécs-leírásában bukkan föl ismét ez a gondolat. Márainak mindkét regénye visszatekintés, így a mérlegkésztés szándékát rejt magában; végső visszapillantás egy olyan világra, amelyben az egyéniséget még az az ábránd éltette, hogy helyét, értékét nem vonja kétségbe a külvilág. A számadás utolsó percében derül fény az illúzióra: semmiféle hit és semmiféle rejtőzés nem képes megtartani az egyéniséget, amelynek a magánosságba kell menekülnie, vagy álarcot (maszkot? és hamvasi értelemben) kell öltenie, ha nem akar azonosulni sem a tőle elidegenedett világgal, sem az ellenségessé lett társadalommal. Szertartássá válik az étkezés, profán áldozattá, amelyben a *forma* töredezett voltával emlékeztet egy olyan létre, amely a teljesség, a harmónia, a lelki-testi béke volt a jellemző.

Pontosabban szólva: annak illúziója. Kettős fénytörésben jelennek meg a „boldog békeidők”: Szindbád álmóvilágát, álom-Bécsét a Márai regényhős belső monológjában, egymásra vetített emlékek révén ismerjük meg. Olyan mozzanatok dominálnak, mint: elmosódottság, tétova mozdulatok, célt nem érő ígéretések, íróársak emlékeiből összeshívódott irodalomképzetek; és mindezt áthatja a szerzői előadás elbizonytalanítása, szinte végig, de legalábbis a regény jelentős novellájának (tárcájának) megírásáról szóló, valójában egyetlen gondolatnyi (bár több mondatra felosztott) belső monológ a regénynek közepe felé helyezkedik el, mintegy megosztja Szindbád napját, reggeltől az ebédig, majd az ebédőtől pitymallatig tartó időt. Az a tény, hogy egy regény középpontjába az írás (egy írásmű megalkotása) kerül, természetesen egy írói világot megjelenítő műben nem okozhat különösebb meglepetést. Annál inkább az írás háttéranyagának mintegy látomássá szervezése, majd az írás első befogadására vonatkozó szerkesztői interpretáció. Itt mutatkozik meg az egyéniség és a társadalmi elvárások között létező feszültség; itt válik világossá és egyértelművé, hogy miközben a szabálytalan művészi egyéniség következetesen járja végig a maga által kijelölt utat, a közvéleményt irányító-manipuláló és a külvilágot megtestesítő szerkesztő értetlenül fogadja azt, ami az írói egyéniségben igazán értékes. Az értékfelfogásoknak ez az ellentéte tanújává lesz a szétesésnek, az autentikus és a nem autentikus beszédre hullásnak. Csak az íróé az autentikus beszéd, de ezt már nem érti az, akinek a „schönbrunni-sárga” semmit sem mond, aki sem Bécsben, sem Rozsnyón nem érzi az otthon üzenetét; aki abban a történetben, amelyben négy hasábon keresztül egy ember halat eszik, nem fedezi föl a hajdan volt Magyarország kulináris egyedülvalóságát. Ami szembenáll egymással: az egyediség és a közhelyesség. S ha Szindbád ugyan alacsonyan járó módon bölcselkedik, és amit mond, nem annyira élettapasztalat, mint inkább (Márai részéről) ironikus szemlélése a világnak, az a következtetés, amellyel él, és az a lényegtelen mozzanatok a jelképesség magasába emelni képes áhítat, amellyel látja és láttatja a világot, a jelentéktelenségnek, a mellékesnek (vagy annak tetszőnek) számítottévóbb helyi értéket kölcsönöz. Így az egymásra toluló gasztronómiai és szerelmi emlékek, városképek és tájak kavalkádjában nemcsak egy földrajzi tér bejárása tanúskodik a világot belakni szándékozó írói-gondolkodói képzetről, hanem például a városképek keltette asszociációs sor is, amely éppen nem a folyamatos és egyenes történetmondás nyomás tárul föl. Sokkal inkább az álomba tűnő visszarávedések keltette-gerjesztette alkotói munka találja meg a részleteiben, összefüggés nélkül a tudat előterébe nyomuló emléktöredékek között a kapcsolatot. Az általam használt müncheni, 1979-es kiadásban például Bécs és Bécshez fűződő mondatok az alábbi lapokon találhatóak: 10-11, 15-16, 95 (még nem idézett mondat: „... mikor a tavaszi versenyekre megérkeznek Bécsből a Ring kávéházainak utolsó sipistái is...”), 107, 124, 136-137, 143, 175. Aligha dönthető el, hogy ezek az említések soknak avagy kevésnek minősíthetők; hiszen egy-egy magyar város neve általában csekélyebb számban lelhető meg (jóllehet „egyénitettebb formában”), mint a császárvárosé. Az azonban nagy valószínűséggel állítható, hogy még a Márai felvázolta álom-Bécs sem önálló motívumként jelenik meg a regény lapjain, hanem mintegy „peremmotívumként”, amely inkább a főmotívummal szerves összefüggésben, olykor vele kontaminálódva kap(hat) külön

szint, határozottabb vonásokat. Elhanyagolhatónak azonban nem tekinthetjük ennek az álom-Bécsnek felbukkanását a regényben. S mint már volt róla szó, a Krúdy-regényvilág hangulati és tematikai elemeinek megidézése teszi lehetővé Krúdy Gyula és Felvéghy (Alvinczi Eduárd) Bécsének, Bécs-látomásának regénybe szövezését, illetéknéppen a Krúdy-regénynek egy fontos elemének új kontextusba illesztését (s ennek következtében új jelentés építését), ugyanakkor éppen azáltal, hogy Márai a maga (korábban újságcikkekben, később regényben írásos formát öltő) Bécs-képzetét Krúdy regényvilágához méri, egyfelől gyengíti a *Szindbád hazamegy* sugallta biográfiai regényszerűséget, másfelől a saját nosztalgiájába bújtatott emlékidézését is a regény szervező elemei közé iktatja. Ily módon a múlt világ krónikásának és humorral teli búcsúztatójának vélt Krúdy a *Szindbád hazamegy* című regényben egyszerre lesz a régi kor hanyatlását és szép elmúlását fikciójá lényegítő művész, valamint ennek a hanyatlásnak jellegzetes egyénisége, akinek alakja, akár írásművészete, kihullani látszik az időből. Márai továbbá egyetlen nap (a május kora reggeltől egészen másnap „pitymallatig” tart az út *hazafelé*) történetét írja, de ez az egyetlen nap egész életet sűrít a keréken 24 órába, a vaskos realitásból kiindulva ér el Szindbád, a hajós és a regényíró „vörös postakocsi”-jához, amely utójára indul el (honnan? hová? - az óbudai földszintes házból talán az irodalmi hallhatatlanságba, vagy a köznapi gondokból az „élet és álom díszletei” között oda, ahol elmarad mögötte a „világ”); kifelé utazik Szindbád az időből, hiszen a XX. századi regénynek egyetlen napja a nagy világvándorok, az Ulyssesek egyetlen napja bolyongás a kozmikussá vagy mitológiaiává vált időben, az idők teljességében, amelyben a félistenekhez és hőroszokhoz képest kisszerű hősök az antik pokol- és világjárásokat a szellem és a rá-ismerés kalandjává élik. A földrajzi megnevezések nem a jelentéktelen utalások funkciójával bírnak; és így Bécs meg a regénybeli álom-Bécs sem pusztán rájátszás a Krúdy-olvasók ismeretanyagára. Amennyire Odysseus reális földi tereken hajózva kerül szembe a természet jelképes erővel, az ösztön, a gondolat és a vágy emberi formába öltöztetett megtestesü-

léseivel, annyira Szindbád is képviselője a Márai fogalomtárában lényegi jelentést kapott *kalandnak*, a küzdelemnek az éltető életért. S nem utolsósorban egy valaha volt világ, a Monarchia otthon-illúziója (és a valóságos otthontalanság) a regény egyik főmotívuma, azaz egy csupán a képzeletben és az irodalomban létező „Ithaka” valóságossá álmódása, ezen keresztül a *Szindbád hazamegy* az irodalom regényévé válik, nem egyszerűen az írott szóé, hanem a regényíró életművéé, amely éppen úgy nem lel otthonra az új világban, mint a személyiségét legendákkal óvó-rejtő alkotó. Egy irodalmi életműre Márai az irodalmi életmű kontextusának rekonstruálását sugalló regénnyel reagált, valójában tematizálta a Krúdy-regényvilágot, ezen belül ennek a regényvilágnak helyszíneit, figuráit, amiképpen a saját regényírása és világérzékelése felől láttatni igyekezett. Egy kulturális környezetnek az anyagi kultúrába való beágyazódása lesz olvasmány a *Szindbád hazamegy* című regényben, egyben annak érzékeltetése is, hogy mind a kulturális környezet, mind az anyagi kultúra már csak az irodalom és a szóbeliség emlékképeiben őrzi pozícióit. Márai regényének nem a Krúdy-imitáció a leglényegesebb eleme, jóllehet meghirdetett célkitűzése és több ízben megfogalmazott intenciója az életmű és kontextusa egymást feltételező-kiegészítő voltának regényi demonstrálása. Valójában a teljes Krúdy-legendára, a „kődlovag”-magatartásra, amely csak meghatározott kulturális környezetben alakulhatott ki. A *Szindbád hazamegy* arról tanúskodik, hogy ez a szélesebb értelemben vett kulturális környezet a *Monarchia* volt; így a magyar helyszínek és magyar helyi nevezetességek mellé szükségesnek mutatkozott a Bécsnek, az álom-Bécsnek fölmutatása. A regény utolsó bekezdésében olvashatjuk: „A gyertya csonkig égett...” Ezzel azonban már átlépünk egy másik Márai regénybe; az itt allegorikus jelentés *A gyertyák csonkig égnek* című regény címébe kerül, szintén az utolsó számadást, a végső hazatérést megelőző utolsó találkozást cselekményes párbeszéddé, belső monológokká tömörítő regényben. S ennek a regénynek egyik legfontosabb helyszíne (ismét) Bécs, szellem környezete pedig (ismét) a Monarchia. (Szeged, JATE BTK, 1994)

